

Tytuł szkolenia: Prawa człowieka jako standard globalny

Kultura praw człowieka czerpie swoją wielką siłę z uzasadnionych nadziei każdego człowieka.

Odpowiedzialność za ochronę praw człowieka spoczywa na państwach.

*Ale zrozumienie i poszanowanie praw człowieka przez każdego człowieka oddzielnie,
nadaje prawom człowieka codzienną treść i trwały wymiar.*

Sérgio Vieira de Mello (1948–2003), Wysoki Komisarz ONZ ds. praw człowieka

Wprowadzenie:

„Prawa człowieka to powszechne prawa moralne o charakterze podstawowym, przynależne każdej jednostce w jej kontaktach z państwem” (Wiktor Osiatyński). Jest to specjalny rodzaj praw: każdy człowiek, bez względu na to, skąd pochodzi, jest ich podmiotem, tylko — i aż dlatego, że jest człowiekiem i posiada niezbywalną, ludzką godność. To stanowi o uniwersalizmie tych praw. Prawa człowieka stały się we współczesnym świecie standardem globalnym — to znaczy, że istnieje pewne minimum praw, których żadna władza nie powinna łamać. Kwestia skutecznej ochrony praw człowieka to jednak nadal wyzwanie, które stoi przed wspólnotą międzynarodową.

Cel ogólny:

Pogłębienie u nauczycieli wiedzy o współczesnej koncepcji praw człowieka oraz rozwój umiejętności analizy sytuacji i wydarzeń o charakterze lokalnym i globalnym pod kątem przestrzegania praw człowieka.

Cele warsztatu:

- rozwój umiejętności metodycznych w zakresie związanym z nauczaniem i wychowaniem w kontekście praw człowieka,
- zmotywowanie do postrzegania praw człowieka jako globalnej idei, będącej podstawą pracy wychowawczej szkoły.

Adresaci:

nauczyciele wszystkich typów szkół, zainteresowani problematyką praw człowieka

Czas realizacji:

16 godzin dydaktycznych

Tytuły modułów:

- I. Wprowadzenie do współczesnej koncepcji praw człowieka**
- II. Generacje praw człowieka, trzecia generacja praw, prawo do rozwoju**
- III. Prawa dziecka — stan przestrzegania i globalne zagrożenia**
- IV. Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole**

Materiały dydaktyczne:

- materiał pomocniczy nr 1 — katalog praw człowieka
- materiał pomocniczy nr 2 — prawa człowieka trzeciej generacji
- materiał pomocniczy nr 3 — ćwiczenie „Potrzeby/prawa/artykuły”
- materiał pomocniczy nr 4 — podstawowe informacje o prawach dziecka
- materiał pomocniczy nr 5 — ćwiczenie „Przestrzeganie praw dziecka — problemy i postulaty”
- materiał pomocniczy nr 6 — tekst „Prawa dziecka w Polsce - lista problemów”
- materiał pomocniczy nr 7 — sytuacja dzieci na świecie — problemy i wyzwania
- materiał pomocniczy nr 8 — prawa człowieka w podstawie programowej
- materiał pomocniczy nr 9 — artykuł *Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole*

Literatura. Wykaz przydatnych stron internetowych:

Antydyskryminacja na co dzień, red. Izabela Czerniejewska, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2005

Banaszak Bogusław, Bisztyga Andrzej, Complak Krystian i inni, *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze, Warszawa 2003.

Bohm Jasmine, Frey Volker, Schindlauer Dieter, Wladasch Katrin, *Antydyskryminacja. Pakiet edukacyjny*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2005

Bojarska Lucyna, Osuch Maciej, *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik dyrektora*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008

Bojarska Lucyna, Osuch Maciej, *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik aktywnego rodzica*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008

Brand Patrycja, Gomes Rui, Ken Ellie, Lemineur Marie-Laure, Oliveira Barbara, Ondrackova Jana, Surian Alessio, Suslowa Olena, *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży SZANSA, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli 2005

Czyż Elżbieta, *Prawa dziecka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2002

Freeman Michael, *Prawa człowieka, Sic!*, Warszawa 2007

Hart Stuart, Farell Erickson Martha, Price Cohen Cynthia, *Prawa dzieci w edukacji*, GWP, Gdańsk 2006

Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2009 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, www.brpd.gov.pl, Warszawa 2010

Jasudowicz Tadeusz, Gronowska Bożena, Mik Cezary, *Prawa człowieka — dokumenty międzynarodowe*, Comer, Toruń 1993

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Zakamycze, Warszawa 2007

Rafalska Marzena, *Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole*, w: *Prawa człowieka w realizacji podstawy programowej, materiały pokonferencyjne*, Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Łomży, Łomża 2008

Wiem, rozumiem, działam – edukacja rozwojowa w polskiej szkole

Osiatyński Wiktor, *Wprowadzenie do praw człowieka*, w: Helsińska Fundacja Praw Człowieka:
www.hfhrpol.waw.pl

Osiatyński Wiktor, *Przyszłość praw człowieka*, w: „Opoka. Czytelania”:

http://www.opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/przyszlosc_praw.html

Prawa człowieka — poradnik nauczyciela, red. Koszewska Katarzyna, Wydawnictwa CODN,
Warszawa 2004

Prawa dziecka — deklaracje i rzeczywistość, red. Jadwiga Bińczycka, Impuls, Kraków 1999.

Prawo do nauki — raport z monitoringu, red. Jacek Ciechanowski, Elżbieta Czyż, E. Szewczyk,
Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2002

Raport III Tysiąclecia, ONZ 2002, www.un.org

Sytuacja dzieci na świecie — wydanie specjalne, UNICEF 2009, www.unicef.pl

Szkola Praw Człowieka — teksty wykładów t. I–III, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa
1998

Światowy Program Edukacji o Prawach Człowieka,

http://www.men.gov.pl/images/stories/prawa_dziecka/rezolucje_onz_03.pdf

Moduł I

Temat: Współczesna koncepcja praw człowieka

Wprowadzenie:

Prawa człowieka to pojęcie często przywoływane w kontekście różnych, najczęściej konfliktowych wydarzeń. Niestety, rzadko jest poprawnie rozumiane. Niezrozumieniu towarzyszy obecność licznych mitów i przekłamań, które kształtują stosunek wielu ludzi — o w tym nauczycieli — do idei praw człowieka oraz do jej przydatności w prowadzeniu pracy wychowawczej szkoły. Niedawna próba zdeprecjonowania idei praw człowieka przez byłego ministra edukacji skutkuje do dzisiaj „dystansem nauczycieli” do obecności praw człowieka w szkole. Cierpliwe i stałe wyjaśnianie, pokazywanie przydatności i wartości idei praw człowieka może skłonić do refleksji i zmienić nastawienie nauczycieli — od niechęci i dystansu do akceptacji i uznania.

Cele:

- poznanie się uczestników zajęć, ustalenie reguł współpracy
- przekazanie podstawowych informacji o współczesnej koncepcji praw człowieka
- zrozumienie uniwersalnych wartości, które leżą u podstaw koncepcji praw człowieka

Czas:

2 godziny dydaktyczne

Przebieg zajęć:

1. Przywitaj się z uczestnikami, przedstaw temat i ogólne cele warsztatu. Poproś o przedstawienie się każdego z uczestników w taki sposób, aby prócz imienia, nazwiska i nazwy szkoły, uczestnik powiedział o swoich doświadczeniach dotyczących pracy z uczniami w sferze praw człowieka (oprócz lekcji mogą to być różnego rodzaju projekty, akcje, konkursy itp.). Tego rodzaju informacje będą w przyszłości ważnym zasobem dla całej grupy.

2. Poproś uczestników o przedstawienie oczekiwań wobec zajęć — na podstawie tych informacji, które już posiadają oraz w kontekście decyzji o uczestnictwie. Spisz wszystkie wypowiedzi, nie komentując ich. Następnie przedstaw szczegółowy program warsztatu, odnosząc go do poszczególnych oczekiwań. Jeśli jakieś oczekiwania nie mogą być spełnione, powiedz o tym wyraźnie, wskazując na przyczyny. Zarysuj ramy organizacyjne zajęć, wyjaśnij kwestie przerw, posiłków itd. Przedstaw metodę pracy warsztatowej, wskaż na jej główne komponenty (wprowadzenie, zadania dla grup, prezentacja dokonań, uogólnienie, refleksja), zachęć do aktywności i współpracy. Daj uczestnikom możliwość zadania pytań, odpowiedz na nie, wyjaśnij wszelkie wątpliwości.
3. Zaproponuj kilkupunktowy kontrakt, zawierający reguły pracy w grupie (np. „Jesteśmy punktualni. Nie przerywamy sobie. Jesteśmy otwarci na współpracę. Aktywnie włączamy się w wykonywanie zadań. Wyciszamy telefony komórkowe.”). Poproś grupę o zgodę na pracę zgodnie z tymi zasadami, powiedz o możliwości ich uzupełnienia — teraz lub w momencie, który będzie tego wymagał.
4. Powiedz o często obserwowanych problemach z rozumieniem i prawidłowym stosowaniem pojęcia „prawa człowieka”. Przytocz kilka przykładów z mediów i z życia szkoły. Poproś grupę o podawanie skojarzeń, sytuacji, które nasuwają im się, gdy słyszą termin „prawa człowieka”. Uczestnicy nie powinni uzasadniać czy oceniać poszczególnych skojarzeń. Zapisz je na dużym arkuszu papieru. Następnie wyróżnij pięć obszarów:
 - wartości związane z prawami człowieka (np. sprawiedliwość, tolerancja, wolność, równość, godność)
 - nazwy poszczególnych praw (np. prawo do życia, wolność słowa, prawo do prywatności, prawo do rozwoju)
 - dokumenty mogące zawierać prawa człowieka (np. deklaracja, konwencja, konstytucja, norma, przepisy, konkretne nazwy dokumentów)

- instytucje i organizacje chroniące prawa człowieka (np. sąd, Rzecznik Praw Obywatelskich, Komitet Helsiński, Amnesty International, Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu),
- problemy, sytuacje związane z naruszaniem praw człowieka.

Oczywiście, nie są to wszystkie możliwe grupy skojarzeń. Na pewno pojawią się też takie asocjacje, których nie da się przyporządkować do wyżej wymienionych obszarów. Nie możesz ich pominąć, wszystkie głośno odczytaj, spróbuj je powiązać z tematem. Następnie wyjaśnij grupie, że praca w trakcie zajęć dotyczyć będzie wyodrębnionych obszarów. Przypomnij, że jednym z celów tej sesji jest wyjaśnienie i ujednoczenie rozumienia podstawowych pojęć, związanych z prawami człowieka.

5. Zacytuj pierwszy artykuł Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i prawach”. Następnie podziel losowo grupę na trzy zespoły. Poleć, aby zespół pierwszy przedyskutował, co to znaczy, że „wszyscy ludzie rodzą się wolni”; drugi zespół, że „wszyscy rodzą się równi”; trzeci, że „wszyscy rodzą się w godności i prawach”. Poproś, aby rezultaty dyskusji zostały zapisane na plakacie w postaci kilku haseł, stwierdzeń, może symboli. Reprezentanci zespołów prezentują plakaty i przedstawiają grupie efekty dyskusji. Ważne jest, aby w trakcie prezentacji i podsumowania pojawiły się następujące wnioski: wolność człowieka ograniczona jest sferą wolności drugiego człowieka; mówiąc „równość” — mówimy o równości w prawie i przed prawem. Wyniki dyskusji trzeciego zespołu uporządkuj, wprowadzając i wyjaśniając pojęcie „godności osobowej” jako nieodłącznego atrybutu człowieczeństwa, przynależnego każdemu bez wyjątku człowiekowi. Zestaw to pojęcie z „godnością osobistą” jako synonimem czci, honoru, poczucia własnej wartości. W podsumowaniu podaj definicję praw człowieka (za W. Osiatyńskim): „prawa człowieka to powszechne prawa moralne o charakterze podstawowym, przynależne każdej jednostce w jej kontaktach z państwem”. Następnie dokładnie wyjaśnij wertykalny charakter działania tych praw. Opierając się na przykładach oraz wykorzystując schematy graficzne objaśnij, kto jest przedstawicielem „władzy” i jaka jest pozycja nauczyciela w tej relacji. Chcąc sprawdzić po-

7

prawność rozumienia wertykalnego działania praw człowieka, poproś o przytoczenie przykładów z życia publicznego czy szkolnego, w której dokładnie można określić podmioty relacji.

6. Podziel uczestników na nowe cztery zespoły, tak aby w każdej grupie znaleźli się historycy (zadbaj o to, aby każdorazowo zastosować inną metodę podziału na grupy). Poproś zespoły, aby na poziomej osi czasu zaznaczyli ważne wydarzenia, które wpłynęły na pojawienie się i rozwój idei praw człowieka. Możesz zaproponować, by nad osią zaznaczać wydarzenia z historii powszechnej, pod osią — z historii Polski. Uspokój uczestników, że nie jest to sprawdzian ich znajomości historii czy dat. Dodaj, że na swoim plakacie mogą umieszczać nazwiska, rysunki, symbole, nazwy epok czy prądów filozoficznych. Po zakończeniu pracy poproś o umieszczenie wszystkich plakatów w widocznym miejscu. przyklejenie wszystkich plakatów. Przedstawiciele zespołów kolejno prezentują wyniki pracy. W trakcie prezentacji uzupełniaj i uściślaj informacje prezentowane przez uczestników. Odróżniaj fakty od opinii. Szczególną uwagę poświęć okresowi po II wojnie światowej. Na plakatach w trakcie prezentacji można dopisywać flamastrem o innym kolorze nowe, ważne informacje np. daty. W prezentacji wyłania się obraz historii praw człowieka, jako wskrzeszonej po II wojnie światowej liberalnej idei wolności jednostki.
7. Zapytaj uczestników o nazwy dokumentów, w których zapisane są prawa człowieka (być może niektóre nazwy pojawiły się w prezentacji). Zanotuj je na dużym arkuszu papieru. Uzupełnij listę, jeśli to będzie konieczne. Powinny się na niej znaleźć następujące dokumenty: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950), Konstytucja RP (1997) i ewentualnie inne, zgłoszone przez uczestników, np. Deklaracja Praw Dziecka (1959), Konwencja o Prawach Dziecka (1989), Karta Praw i Wolności Unii Europejskiej (2000).

Wyjaśnij różnicę pomiędzy terminami „deklaracja” i „konwencja”. Powiedz krótko, jak powstają dokumenty prawa międzynarodowego, tworzone w ramach systemu ONZ. Omawiając powstałą listę, przedstaw krótko historyczny kontekst powstania każdego dokumentu i podaj datę jego ratyfikacji przez Polskę. Postaraj się, aby jak najwięcej informacji uzyskać od uczestników zajęć. Zapytaj o znane im mechanizmy ochronne, które stoją na straży praw zapisanych w danym dokumencie, dopełnij wypowiedzi uczestników.

8. Na zakończenie tego modułu przypomnij krótko, co było przedmiotem rozważań, nawiązując do wyodrębnionych na początku zajęć podstawowych zagadnień, związanych z prawami człowieka.

Moduł II

Nasze marzenia o świecie bez nędzy i głodu, bez nieszczęść i niewoli, o ludzkości żyjącej w braterstwie i solidarności, bez walk i przemocy są nam z pewnością potrzebne i prawomocne.

*Nie jest jednak rozsądne nazywanie prawami człowieka wszystkich dóbr,
jakich życzylibyśmy sobie i innym*

Leszek Kołakowski

Temat: Generacje praw człowieka, trzecia generacja praw, prawo do rozwoju

Wprowadzenie:

W Deklaracji Wiedeńskiej (1993) czytamy: „Wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności są niepodzielne i wzajemnie od siebie zależne”. W tym module zajmiemy się wszystkimi generacjami praw człowieka, by pokazać lepiej ich istotę i różnice pomiędzy nimi.

Cele:

- zrozumienie istoty wybranych praw I i II generacji oraz ich ograniczeń
- poznanie praw trzeciej generacji, zrozumienie ich specyfiki w kontekście globalnym

Czas:

2 godziny dydaktyczne

Przebieg zajęć:

1. Wskazanie podstawowych praw człowieka nie sprawia dorosłym ludziom większych trudności, jednak wiedza na ich temat często sprowadza się do znajomości nazwy i potocznego rozumienia danego prawa. Problemem jest odróżnienie praw od wolności. Podaj definicje tych pojęć i wyjaśnij je, posługując się przykładami. Prawo — to pozytywne zobowiązanie władzy, a wolność — zakaz ingerencji władzy w dany obszar wolności człowieka. Rozdaj uczestnikom mate-

10

riał pomocniczy nr 1 — Katalog praw człowieka. Zawieś na tablicy katalog spisany na dużym arkuszu papieru. Poproś uczestników, aby każdy z nich zaznaczył (metkami, mazakami) na dużym arkuszu cztery prawa, które są dla niego szczególnie istotne, interesujące, godne omówienia. Cztery prawa, które otrzymają najwięcej wyborów, staną się przedmiotem dalszej pracy czterech nowych zespołów. Każdy zespół, po wyborze lub wylosowaniu prawa, ma za zadanie zastanowić się, przedyskutować i przygotować odpowiedzi na pytania:

- Czy to prawo, czy wolność?
- Jaka jest istota tego prawa? Co to znaczy, że człowiek ma dane prawo? Co mu wolno? Czego nie wolno władzy? Jakie zobowiązania spoczywają na władzy?
- Czy można wprowadzać jakieś ograniczenia w korzystaniu z tego prawa? Jeśli tak, dlaczego ograniczenia mogą zostać ustanowione?

Po zakończeniu pracy zespoły kolejno prezentują swoje przemyślenia. Uzupełniaj wypowiedzi uczestników, odwołuj się do różnicy pomiędzy pojęciami „prawo” i „wolność”. Zaznacz, że są prawa, które mają cechy zarówno prawa, jak i wolności. Podkreśl, że głównym ograniczeniem każdego prawa są prawa i wolności drugiego człowieka. Prawa człowieka można ograniczyć poprzez ustawy ze względu na inne dobra, takie jak bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, moralność publiczna. Dopuszczalne jest jedynie najmniejsze niezbędne w społeczeństwie demokratycznym ograniczenie, wystarczające dla zabezpieczenia chronionego dobra. Zauważ, że często spotykane przekonanie: „mam prawa, to znaczy wszystko mi wolno” jest z gruntu fałszywe i wynika z niewiedzy. Poinformuj, że tylko dwie wolności są nieograniczone i mają charakter absolutny.

2. Powiedz uczestnikom, że zgodnie z podziałem przedstawionym w materiale pomocniczym nr 1, prawa człowieka mogą być grupowane w trzech kategoriach. Powszechnie przyjęł się podział na trzy generacje: pierwsza generacja to prawa osobiste i polityczne, zawarte w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych; druga — to prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne, zapisane w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych; a trzecia generacja to tzw. prawa solidarnościowe, które dotychczas nie zostały sko-

dyfikowane w żadnym dokumencie tzw. twardego prawa międzynarodowego. W tym module zajmiemy się wszystkimi generacjami praw, aby pokazać lepiej ich istotę i różnice pomiędzy nimi. Przedmiotem naszych rozważań będzie prawo do informacji.

3. Prawo do informacji, jedno z podstawowych praw człowieka, zapisane jest m.in. w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (art. 19) i Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 19). Artykuł ten obejmuje wolność poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych, bez względu na granice państw. Prawo do informacji zapisane jest także w Konwencji o Prawach Dziecka (art. 13). Poproś uczestników, aby wystąpili z pozycji „władzy” (nauczyciel ma status funkcjonariusza publicznego) i pomyśleli, jakich informacji winni udzielać uczniom i ich rodzicom (opiekunom). Jakich informacji szkoła musi udzielać bez względu na to, czy zwrócili się o to odbiorcy? Które informacje powinny być dostępne dopiero po wyrażeniu przez odbiorców chęci zapoznania się z nimi? Jeśli uczestnicy zostali wcześniej podzieleni na zespoły o jednakowej liczebności, nie dziel ich już na grupy. Rozdaj grupom arkusze papieru i poproś o sporządzenie listy. Po zakończeniu pracy zbierz kolejno od zespołów ich pomysły i sporządź listę zbiorczą. W zależności od jej treści uzupełnij zapisy i podkreśl zobowiązania szkoły i nauczycieli jako przedstawicieli instytucji publicznej.

Następnie zapytaj całą grupę o ich doświadczenia jako petentów, związane z uzyskiwaniem informacji od władzy publicznej i w instytucjach publicznych.

Zapytaj, jakie, według nich, informacje winni uzyskać na przykład w urzędzie gminy, w szpitalu.

Poinformuj, że aby świadomie korzystać z prawa do informacji, należy wiedzieć między innymi:

- Czym jest i komu przysługuje prawo dostępu do informacji publicznej?
- Kto jest funkcjonariuszem publicznym ?
- Kto jest zobowiązany do udostępniania informacji publicznej?
- Jakie informacje są informacjami publicznymi?

- Kiedy dostęp do informacji podlega ograniczeniu?
- Czy można otrzymać treść indywidualnych decyzji administracyjnych?
- Jakie są formy dostępu do informacji publicznej?
- Czy możemy uczestniczyć w sesjach rady gminy, rady powiatu i sejmiku województwa?
- Co to jest Biuletyn Informacji Publicznej?
- Jakie są inne formy udostępniania informacji?
- Kiedy można złożyć wniosek o udostępnienie informacji i jaka jest jego forma?
- Czy wnioskodawca ma obowiązek zapłacić za udostępniane informacje?
- W jakim terminie informacja powinna być udostępniona?
- Jakie środki zaskarżenia przysługują osobie, której odmówiono dostępu do informacji publicznej?

Szczegółowe informacje na ten temat można znaleźć na stronie Biura Rzecznika Praw Obywatelskich: <http://www.rpo.gov.pl/index.php?md=1639&s=1>

Podsumowując, podkreśl jeszcze raz wertykalną relację jednostka — władza. Powiedz też, jak ważne jest respektowanie omawianego prawa dla funkcjonowania demokracji. *Informacja to tlen demokracji* — Źródło: Article 19, NGO.

4. Omawiając prawa drugiej generacji i globalny wymiar prawa do edukacji, przeczytaj głośno uczestnikom Historię Mai.

Nazywam się Maja. Urodziłam się 14 lat temu w biednej, wiejskiej rodzinie. W rodzinie było już dużo dzieci, dlatego nikt się nie ucieszył z moich urodzin. Kiedy byłam mała, nauczyłam się pomagać matce i starszym siostrze w zajęciach domowych. Myłam podłogi, prałam, nosiłam wodę i drewno. Niektórzy moi przyjaciele bawili się na ulicy, ale ja nie mogłam się do nich przyłączyć. Byłam szczęśliwa, kiedy pozwolono mi pójść do szkoły. Spotkałam tam nowych przyjaciół, nauczyłam się czytać i pisać. Ale kiedy skończyłam 4. klasę, rodzice przerwali moją edukację. Ojciec powiedział, że nie ma pieniędzy, aby płacić za moją naukę. A jeszcze do tego

*musiałam pomagać w domu matce i innym. Jeśli mogłabym się jeszcze raz urodzić, to chciałabym być chłopcem.*¹

Poproś uczestników o spontaniczne wypowiedzi na temat tej historii. Kontynuuj dyskusję, zadając kilka pytań: Co sądzicie o sytuacji Mai, co ją warunkuje? Czy jej sytuacja życiowa może się zmienić? Kiedy, w jakich warunkach? Czy prawo do edukacji związane jest z innymi prawami człowieka? W jaki sposób?

Pokaż krótkie filmy poświęcone prawu do edukacji:

Każdy ma prawo do edukacji:

<http://www.youtube.com/watch?v=QpbEKN4O724>

Prawo do edukacji prawem człowieka 1,2:

<http://www.youtube.com/watch?v=Xj9hrv9QV5E>

<http://www.youtube.com/watch?v=-SSHtSktAA>

Przypomnij uczestnikom, że prawo do edukacji zapisane jest w PDPC (art. 26). Ponieważ to prawo ma swój aspekt socjalny, poziom jego realizacji gwarantowany jest w kraju na drodze ustawy. Tym niemniej istnieje międzynarodowy, minimalny standard w zakresie realizacji tego prawa.

Zapytaj uczestników, jak sobie go wyobrażają — wszak są specjalistami, a ich praca jest bezpośrednio związana z edukacją. Zapisuj ich wypowiedzi na flipcharcie.

Następnie wyjaśnij, że standard minimum w zakresie prawa do edukacji to:

- bezpłatne i obowiązkowe szkolnictwo podstawowe
- możliwość dostępu dla wszystkich do szkolnictwa średniego
- dostępność wykształcenia wyższego dla wszystkich na podstawie zdolności
- możliwość zdobycia wykształcenia podstawowego dla ludzi dorosłych
- eliminacja dyskryminacji
- ustalenie minimalnych wymagań i kontrola nad ich wypełnianiem

¹ Wykład Milenijny, ONZ 2000, (UN Millennium Lecture).

Kwestie kluczowe to: stworzenie i funkcjonowanie placówek i instytucji edukacyjnych, dostęp do nich na zasadzie równości i niedyskryminacji (w tym dostęp fizyczny dla osób niepełnosprawnych), swobodny wybór kierunku kształcenia i języka nauczania, akceptowalność programów nauczania (z uwzględnieniem przekonań religijnych), adaptacyjność/przydatność treści nauczania w kontekście konkretnych potrzeb i następujących zmian. Poproś o porównanie wcześniejszych zapisów ze standardem minimalnym. Zapytaj o przyczyny różnic i refleksje z tym związane. Zadaj uczestnikom pytanie podsumowujące: Czy casus Mai mieści się w standardzie minimalnym? Dlaczego?

5. Omów teraz prawa trzeciej generacji Powiedz, że w 1986 r. ONZ przyjęła deklarację o prawie do rozwoju. Deklaracja ta była przyjmowana w takim czasie, kiedy były państwa kolonialne, które wstąpiły do ONZ w latach 60. i 70., należały, aby współpraca międzynarodowa miała bardziej zobowiązujący charakter.

Istota tego prawa do końca nie jest jasna, nie jest też spójna z zasadą, że podmiotem praw człowieka jest jednostka — „KAŻDY”. Pierwotne sformułowanie prawa do rozwoju sugerowało, że jest to prawo indywidualne, jednak z czasem zaczęto je interpretować jako prawo kolektywne. Powstały więc fundamentalne pytania: Kto jest podmiotem tego prawa? Co jest jego przedmiotem? Kto ma gwarantować to prawo i w jakim zakresie? W dyskursie wokół prawa do rozwoju dominuje pogląd, że to bogate kraje są zobowiązane do pomocy krajom biednym, ale natura tych zobowiązań pozostaje niejasna i kontrowersyjna. (Jack Donnelly twierdzi, że nie istnieje żadne prawo do rozwoju, ponieważ rozwój jednostek jest celem i uzasadnieniem wszystkich praw człowieka. Dodaje, że prawa człowieka wywodzą się z faktu bycia człowiekiem, a nie z pojęcia globalnej sprawiedliwości.²)

W raporcie ONZ z 2000 r. *Human rights and human development* zależność pomiędzy prawami człowieka a rozwojem wyrażono w następujący sposób: „rozwój ludzki jest konieczny dla realizacji praw człowieka, a prawa człowieka są konieczne dla pełnego rozwoju ludzkiego”.

² Jack Donnelly, *In Search of the Unicorn: the Jurisprudence and Politics of the Right to Development*, w: *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, ed. by Henry J. Steiner, Philip Alston, Oxford University Press, Oxford 1996.

Rozdaj uczestnikom materiał pomocniczy nr 2 — „Prawa człowieka trzeciej generacji”.

W podsumowaniu powiedz, że nie ma powszechnej zgody co do możliwości dokładnego różniczenia pomiędzy poszczególnymi kategoriami praw człowieka. Stanowią one swoje wzajemne uzupełnienie. Nie tak istotne jest przyporządkowanie poszczególnego prawa do generacji, jak prawidłowe zrozumienie jego istoty, ograniczeń i znajomość mechanizmu ochronnego na wypadek ewentualnych naruszeń praw człowieka. Podkreśl też, że rozwój praw człowieka jest procesem dynamicznym. Wspólnota międzynarodowa wypracowuje nowe dokumenty, których celem jest dokładne określenie oraz podwyższenie globalnego standardu praw człowieka.

Moduł III

Temat: Prawa dziecka — stan przestrzegania i globalne zagrożenia

Wprowadzenie:

W Deklaracji Wiedeńskiej (1993) czytamy: „Wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności są niepodzielne i wzajemnie od siebie zależne”. W tym module zajmiemy się wszystkimi generacjami praw człowieka, by pokazać lepiej ich istotę i różnice pomiędzy nimi.

Cele:

- *poznanie dokumentu Konwencji o Prawach Dziecka i jej treści*
- *zrozumienie znaczenie poszczególnych praw dla rozwoju dziecka*
- *rozwój umiejętności przełożenia zapisów prawa na codzienne zachowania respektujące prawa dziecka*

Czas:

2 godziny dydaktyczne

Przebieg zajęć:

1. Poinformuj uczestników, że tematem tej części zajęć będzie relacja pomiędzy potrzebami dziecka, a jego prawami. Poproś ich o indywidualne sporządzenie w ciągu 3 minut listy najważniejszych, według nich, potrzeb dziecka. Zaznacz, że nie chodzi o zachcianki czy przywileje, tylko o potrzeby, których zaspokojenie jest konieczne dla harmonijnego, wszechstronnego rozwoju dziecka. Po upływie tego czasu podziel grupę na trzy zespoły i rozdaj im duże arkusze papieru, rozdzielone na trzy kolumny. Finalny kształt arkusza zamieszczono w materiale pomocniczym nr 3 — „Potrzeby/prawa/artykuły”.

Zadaniem każdego zespołu będzie porównanie indywidualnych list oraz sporządzenie na ich podstawie wspólnej listy podstawowych potrzeb dziecka i wpisanie ich w pierwszą kolumnę.

Kiedy lista będzie gotowa, poproś o przekształcenie potrzeb dziecka w prawa oraz stworzenie zestawu praw, które gwarantowałyby dziecku zaspokojenie spisanych w sąsiedniej kolumnie potrzeb. Dodaj, że kryterium utworzenia i zapisania przez zespół jakiegoś prawa musi być możliwość jego zapewnienia i wyegzekwowania. Po wypełnieniu drugiej kolumny arkusza przedstawiciele zespołów ustnie odczytują listy wynikających z potrzeb praw dziecka, dodając informację o tym, które z zanotowanych potrzeb nie dały się przełożyć na prawa. Komentując wyniki pracy zaznacz, że nie jest możliwe „zabezpieczenie” wszystkich potrzeb (zwłaszcza potrzeb psychologicznych) poprzez stworzenie praw. Jako przykład możesz podać, że zapis „dziecko ma prawo do miłości” jest bezskuteczny, bowiem nikogo nie można zobowiązać, by dziecku miłość ofiarował miłość.

Następnie rozdaj zespołom Konwencję o Prawach Dziecka (lub jej uproszczoną wersję), prosząc uczestników, aby porównali stworzone przez zespoły katalogi praw z prawami zapisanymi w Konwencji, dopisując w trzeciej kolumnie numery poszczególnych artykułów Konwencji.

Zazwyczaj stworzony na zajęciach katalog zwykle w całości pokrywa się z tym zapisanym w Konwencji. Porównanie to prowadzi do wniosku, że Konwencja nie jest dokumentem nadającym dziecku jakieś szczególne przywileje, lecz stara się gwarantować zaspokojenie jego najbardziej oczywistych potrzeb w związku z koniecznością szczególnej ochrony prawnej. Krótko przedstaw historię powstania Konwencji, jej główne zasady, oraz zastrzeżenia Polski wobec tego dokumentu.

2. Przypomnij cztery założenia, na których — według Konwencji — oparty jest status dziecka:
 - 1) Dziecko jest samodzielnym podmiotem. Ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną wymaga szczególnej opieki i ochrony prawnej.
 - 2) Dziecko, jako istota ludzka, wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności.
 - 3) Rodzina jest najlepszym środowiskiem wychowania dziecka.
 - 4) Państwo ma wspierać rodzinę, a nie wyręczać w jej funkcjach.

Następnie podziel grupę na trzy zespoły. Zespół I zajmie się założeniem nr 1, zespół II — założeniem nr 2, a zespół III — założeniami nr 3 i nr 4. Zadaniem zespołów będzie przygotowanie odpowiedzi na następujące pytania:

- Jak rozumiecie to założenie?
- Co to znaczy, że... (treść założenia)?
- Jak na terenie szkoły można to założenie realizować, wcielać w życie? Należy podać przykłady konkretnych zachowań i sytuacji z codziennej pracy szkoły.

Po skończonej pracy zespoły dzielą się swoimi przemyśleniami. Zachęć całą grupę do dyskusji, podawania dodatkowych przykładów. Jako podsumowanie tej części zajęć rozdaj materiał pomocniczy nr 4 — „Podstawowe informacje o prawach dziecka”.

3. Rozdaj wszystkim uczestnikom po 5 żółtych samoprzylepnych karteczek. Następnie poproś każdego z uczestników o wypisanie na każdej karteczce problemu, który wiąże się z przestrzeganiem praw dziecka w naszym kraju. Wykorzystaj technikę kuli śnieżowej. Po 3 minutach poproś o połączenie się w pary i wybranie spośród przygotowanych propozycji pięciu najbardziej ważnych problemów. Po uzgodnieniu (na które potrzeba 6 minut) pary łączą się w czwórki, powtarzając ten proces. W zależności od liczebności grupy możemy zaproponować jeszcze jedno połączenie zespołów do liczebności 8 osób (w 24-osobowej grupie uczestników powstaną trzy ośmioosobowe zespoły). Każdy zespół przedstawia listę pięciu najważniejszych problemów związanych z przestrzeganiem praw dziecka. Poproś, aby uczestnicy zespołów zastanowili się, co można zrobić, aby doprowadzić do poprawy sytuacji. Pomoc w wykonaniu zadania stanowić będzie tabela, zamieszczona w ćwiczeniu „Przestrzeganie praw dziecka — problemy i postulaty” (materiał pomocniczy nr 5). Po wykonaniu zadania zespoły prezentują wypełnione tabele. Poproś pozostałych uczestników o komentarze bezpośrednio po każdej prezentacji. Podsumowując, rozdaj uczestnikom listę problemów związanych z przestrzeganiem praw dziecka w Polsce, pochodzącą z raportu Rzecznika Praw Dziecka za 2009 r. (materiał pomocniczy nr 6). Zachęć do zapoznania się z całym raportem i odwiedzin strony www.brpd.gov.pl. Poproś o komentarze po zapoznaniu się z listą RPD. Poinformuj, że istnieje jeszcze jeden aktualny do-

kument traktujący o problemach przestrzegania praw dziecka. Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) i UNICEF, wspierane przez zespół ekspertów, zidentyfikowały kluczowe problemy dzieci i przekazały rekomendacje przedstawicielom Sejmu i Rządu. Raport dostępny jest na stronie: <http://www.unicef.pl/prawa-dziecka/w-polsce/raport-dla-parlamentu-i-rzadu>

4. Kolejną część zajęć przeprowadź w sali z dostępem do Internetu. Przypomnij, że poprzednie ćwiczenia w ramach tego modułu pozwoliły poznać standardy praw dziecka oraz problemy związane z przestrzeganiem praw dziecka w Polsce. Sytuacja dzieci w wielu częściach świata jest o wiele trudniejsza. Agendą ONZ, która zajmuje się pomocą dzieciom, jest UNICEF. Pokaż uczestnikom stronę UNICEF, rozpoczynając od misji tej organizacji: <http://www.unicef.pl/o-nas/misja>, poprzez jej historię: <http://www.unicef.pl/o-nas/historia> i przykłady prowadzonych akcji <http://www.unicef.pl/o-nas/sprawozdania/sprawozdania-z-akcji?id=11&row=1>. Zaprezentuj propozycje UNICEF dla szkół <http://www.unicef.pl/szkoly-i-uczelnie/akcje-szkolne>, informując o konkursach i programach („Szkola z prawami dziecka”). Pokaż stronę internetową, na której uczestnicy mogą znaleźć materiały dydaktyczne:

<http://www.unicef.pl/szkoly-i-uczelnie/materialy-dydaktyczne>

i potrzebne informacje:

<http://www.unicef.pl/prawa-dziecka/geneza-praw-dziecka>.

Zwróć uwagę, że z zamieszczonych informacji mogą korzystać uczniowie, poszukujący pomocy w trudnych sytuacjach:

<http://www.unicef.pl/prawa-dziecka/gdzie-szukac-pomocy>.

Następnie pokaż kilka krótkich filmów ze strony UNICEF na portalach Facebook <http://www.facebook.com/unicef> lub YouTube (należy wpisać w wyszukiwarce „UNICEF Polska”, znaleźć filmy z serii *Każde dziecko ma prawo...* — filmy mają polskie napisy). Filmy te pokazują, jak realizowane są priorytety UNICEF, odnoszące się do najważniejszych problemów dzieci:

- opieka nad dzieckiem w pierwszych latach jego życia
- walka o równy dostęp do edukacji dziewczynek i chłopców

- ochrona dzieci przed przemocą, wykorzystywaniem i dyskryminacją
- zapobieganie zarażeniu wirusem HIV, opieka nad dziećmi chorymi i osieroconymi z powodu choroby
- promocja praw dziecka na forum lokalnym i międzynarodowym

Podziel uczestników na trzy zespoły. Rozdaj następnie wyciąg z raportu *Sytuacja dzieci na świecie — wydanie specjalne*, UNICEF 2009 (materiał pomocniczy nr 7). Materiał ten ma cztery części. Pierwsza to „Postęp w zakresie prawa do życia i rozwoju”, pozostałe trzy są listami globalnych problemów: „Wyzwania w zakresie życia i rozwoju”, „Problemy związane z różnicami”, „Problemy ochrony”. Przydziel zespołom obszary, daj przygotowaną wcześniej, pociętą na paski listę. Poproś o sporządzenie diamentowego rankingu problemów poprzez przyklejenie poszczególnych pasków na dużym arkuszu papieru. (Listę nazw problemów, przeznaczoną do pocięcia, należy wydrukować wcześniej dużą czcionką). Po zakończonej pracy zespoły prezentują opracowane rankingi. Poproś zespoły, aby prezentację uzupełnili o komentarze porównawcze z problemami polskich dzieci, w kontekście wcześniej wykonanego ćwiczenia, dotyczącego przestrzegania prawa dziecka.

Moduł IV

Temat: Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole

Wprowadzenie:

Prawa człowieka nie są nauczane w ramach jednego przedmiotu. To nie dodatkowe treści, które nauczyciel musi omówić, ale podejście, które powinno przenikać cały proces dydaktyczny i stanowić część codziennego doświadczenia ucznia. Szkoła winna być miejscem nauczania, ale przede wszystkim „praktykowania” praw człowieka.

Cele:

- rozwój umiejętności metodycznych w zakresie związanym z nauczaniem i wychowaniem w kontekście praw człowieka
- zmotywowanie do postrzegania praw człowieka jako globalnej idei będącej podstawą pracy wychowawczej szkoły

Czas:

2 godziny dydaktyczne

Przebieg zajęć:

1. Przeprowadzone dotychczas moduły zwiększyły wiedzę uczestników na temat praw człowieka oraz pozwoliły im zrozumieć wagę tej tematyki dla kształtowania postaw uczniów. Poproś ich zatem o ocenę stanu edukacji na rzecz praw człowieka w ich szkołach. Podziel grupę na cztery zespoły. Jeśli są to nauczyciele z różnych szkół, zastosuj kryterium pracy na danym poziomie edukacyjnym (oddzielnie nauczyciele szkół podstawowych, gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych). Zaproponuj, aby zespoły opracowały metaplan na temat „Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole”, stosując znany schemat zestawu pytań: Jak jest? Jak być powinno? Dlaczego nie jest tak jak być powinno? Wnioski, propozycje. Zwróć uwagę, aby odpowiedzi na pytania były konkretne, by unikać uogólnień, a wnioski i propozycje kierować pod adresem

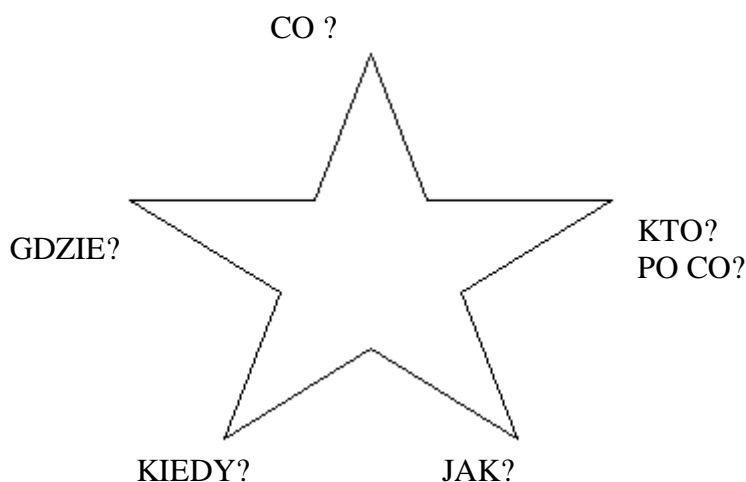
22

określonych podmiotów. Po zakończeniu pracy poproś o prezentację wszystkich powstałych metaplanów. Najpierw przedstawiciele zespołów udzielają odpowiedzi na pytanie 1., potem 2. itd., uzupełniając wypowiedzi poprzedników tak, aby uniknąć powtórzeń. W podsumowaniu podkreśl działania prowadzone obecnie w szkołach i wyodrębnij takie, które mogą być prowadzone w przyszłości.

2. Przetwórz możliwe sposoby realizacji edukacji na rzecz praw człowieka w szkole, wskazując na podstawy prawne i dokumenty sytuujące tę edukację w pracy szkoły. Podkreśl, że wiele działań szkoła już prowadzi. Przykłady przytoczono w zaprezentowanych metaplanach. Przedstaw treści programowe z nowej Podstawy programowej kształcenia ogólnego, które są związane z prawami człowieka. Rozpocznij od zapisów w podstawie programowej wychowania przedszkolnego: „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa”. Zwróć uwagę na zapis: „Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji”. W trakcie prezentacji wyjaśniaj kwestie, co do których uczestnicy mają wątpliwości; odpowiadaj na pytania. Rozdaj materiał pomocniczy nr 8 — „Prawa człowieka w podstawie programowej”.
3. Narysuj na dużym arkuszu papieru domek, w centrum umieść napis: SZKOŁA PRAW CZŁOWIEKA. W kontekście powyższego wykładu i wszystkich dotychczasowych zajęć poproś o swobodne wypowiedzi i refleksje uczestników, dotyczące warunków, jakie musi spełnić szkoła, by zasłużyć na to miano. Jeśli przy zgłaszaniu jakiegoś pomysłu pojawia się sprzeciw, zainicjuj krótką dyskusję uściślającą pomysł, pytając: Dlaczego propozycja nie jest realna? Co stoi na przeszkodzie, aby ją wcielić w życie? Jak inaczej można ją sformułować? itp. Uzgodnione i sprecyzowane wypowiedzi zapisuj wokół konturu szkoły. Przypomnij, że jest wiele programów, które wspierają szkołę w dążeniu do bycia taką SZKOŁĄ PRAW CZŁOWIEKA (m.in. prezentowany program UNICEF).
4. Zaproponuj ostatnie ćwiczenie w trakcie tego warsztatu — ćwiczenie, którego celem jest zaplanowanie pracy w szkole w najbliższej przyszłości. Podziel grupę na cztery zespoły, ponownie

zastosuj kryterium pracy na danym poziomie edukacyjnym (oddzielnie nauczyciele szkół podstawowych, gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych). Poproś, aby uczestnicy, pracując metodą gwiazdy pytań, stworzyli plan działań możliwych do wykonania w szkole; działań, które pozwolą wykorzystać zdobytą wiedzę i poprawią stan edukacji na rzecz praw człowieka. Zaplanowane działania mają być adekwatne do wieku uczniów oraz możliwie maksymalnie angażujące i wykorzystujące zasoby szkoły i środowiska lokalnego (w tym potencjał lokalnych NGO). Konstruując gwiazdę pytań członkowie poszczególnych zespołów odpowiadają na określony zestaw pytań. Pytanie „po co?” dotyczy celu lub celów, które zamierzamy osiągnąć; pytanie „kto?” — dotyczy wykonawców, realizatorów; „co?” — zadań i działań, które chcemy zrealizować; „gdzie?” — miejsc realizacji; „kiedy?” — terminów realizacji poszczególnych zadań; „jak?” — metod, technik i sposobów działania.

Schemat gwiazdy pytań

Po zakończonej pracy grupy prezentują swoje plakaty. Zachęcaj do komentowania zapisów również członków pozostałych zespołów, prosząc o spojrzenie na zaplanowane działania pod kątem ich realności oraz o twórcze podpowiedzi. Rozdaj materiał pomocniczy nr 9 (artykuł *Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole*).

5. Podsumowując przebieg całego warsztatu, przypomnij tematy wszystkich ćwiczeń. Podkreśl wychowawczą wartość znajomości praw człowieka oraz ich znaczenie w przygotowaniu młodego człowieka do dorosłego życia. Doceń przykłady modelowych działań przytaczanych przez uczestników. Podkreśl, że prawa człowieka w życiu szkoły to bardziej kwestia podejścia i codziennej praktyki życia szkolnego, a nie tylko przekazywania wiedzy. Wyraż nadzieję na pozytywne zmiany, które mogą nastąpić w szkołach uczestników, jeśli zdecydują się oni przeprowadzić zaplanowane działania. Rozdaj spis literatury, wskaż pozycje, które mogą być pomocą merytoryczną i metodyczną przy planowaniu i realizacji zajęć dla uczniów.
- Poproś o ustne wypowiedzi uczestników — o podsumowanie zajęć, wskazanie najbardziej przydatnych — z ich punktu widzenia — elementów zajęć.
- Na zakończenie podkreśl, że prawa człowieka to idea, która zmieniła i wciąż zmienia świat. W jej centrum jest człowiek i jego godność. Idea ta może również pozytywnie zmienić szkołę.

MATERIAŁY POMOCNICZE

Material pomocniczy nr 1

Katalog praw człowieka

I. Prawa i wolności osobiste i polityczne

- prawo do życia
- prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego
- wolność od tortur i niewolnictwa
- prawo do prywatności
- prawo do rzetelnego procesu
- prawo do poszanowania własności
- prawo do swobody poruszania się
- wolność wyrażania opinii i poglądów
- wolność myśli, sumienia i wyznania
- wolność zgromadzeń i stowarzyszania się
- prawo do uczestniczenia w życiu publicznym
- prawo do informacji

II. Prawa socjalne, ekonomiczne i kulturalne

- prawo do pracy
- prawo do opieki zdrowotnej
- prawo do zabezpieczenia socjalnego
- prawo do nauki

III. „Trzecia generacja praw człowieka”, prawa „solidarnościowe”

- prawo do pokoju
- prawo do rozwoju

- prawo do środowiska
- prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości

Źródło: opracowanie własne.

Materiał pomocniczy nr 2

Prawa człowieka trzeciej generacji

Mimo kompleksowości obszarów ochrony praw człowieka przyjętych przez Pakty, w latach 70. uznano, że postęp cywilizacyjny niejako wymusza konieczność odpowiedzi na nowe wyzwania. (...) Przedmiotem dyskusji stała się tzw. trzecia generacja praw człowieka, związana ze wzrastającą współzależnością państw w procesach postępującej globalizacji świata. Zalicza się do niej: prawo do pokoju, prawo do rozwoju, prawo do bezpiecznego środowiska, prawo do korzystania ze wspólnego dziedzictwa ludzkości. Prawa trzeciej generacji mogą być urzeczywistniane stopniowo i jedynie wspólnym wysiłkiem społeczności międzynarodowej. Są to prawa indywidualne, ale zarazem kolektywne. Narody Zjednoczone potwierdziły istnienie tych praw człowieka w różnych rezolucjach i deklaracjach.

Prawo do pokoju

Pośród celów Organizacji Narodów Zjednoczonych, nakreślonych w artykule 1 Karty, zachęcanie do poszanowania oraz promowanie praw człowieka i podstawowych wolności stoi w jednym szeregu z utrzymaniem międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; rozwojem przyjaźielskich stosunków między narodami, opartych na równouprawnieniu oraz samostanowieniu narodów oraz działaniem na rzecz międzynarodowej współpracy w rozwiązywaniu międzynarodowych problemów ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych. Koncepcja ta stanowić powinna tło dla wszelkich rozważań nad prawami człowieka. (...) Prawo do pokoju Zgromadzenie Ogólne po raz pierwszy proklamowało w 1978 r., w Deklaracji o przygotowaniu społeczeństw do życia w pokoju. Deklaracja stanowi, że pokój między narodami jest podstawowym dobrem ludzkości i niezbędnym warunkiem rozwoju. Deklaracja apeluje do wszystkich państw i organizacji międzynarodowych, aby wszelkimi sposobami przyczyniały się do realizacji tego prawa.

27

Prawo do rozwoju

Artykuł 55 Karty Narodów Zjednoczonych wymienia szczegółowo obszary międzynarodowej współpracy gospodarczej oraz społecznej, które — na podstawie artykułu 56. Karty — wymagają wspólnych oraz samodzielnych działań podejmowanych przez członków Organizacji. Owa współpraca obejmuje:

- a) podnoszenie stopy życiowej, pełnego zatrudnienia oraz dbanie o warunki postępu i rozwoju gospodarczego i społecznego
- b) rozwiązywanie międzynarodowych problemów gospodarczych, społecznych, zdrowia publicznego i pokrewnych, jak również międzynarodową współpracę na polu kulturalnym i wychowawczym
- c) powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie

Przez wiele lat członkowie Narodów Zjednoczonych szukali odniesienia praw człowieka do globalnych kwestii, nie ustawiali w wysiłkach zmierzających do znalezienia rozwiązań, dotyczących milionów ludzi pozbawionych praw, wyłączonego, dyskryminowanego i żyjącego w ubóstwie. Podejście, które znalazło swoje odzwierciedlenie w przyjętej na pierwszej Światowej Konferencji Praw Człowieka Proklamacji Teherańskiej (1968 r.) oraz w wielu innych późniejszych dokumentach, jest także znane jako podejście strukturalne. Wprowadza ono:

- uwzględnianie praw człowieka przy tworzeniu podstawowych światowych wzorców;
- zidentyfikowanie źródeł naruszeń praw człowieka;
- ocenę przestrzegania praw człowieka w świetle konkretnych przepisów i sytuacji
- rozpoznawanie różnorodności systemów politycznych i społecznych, kulturalnej i religijnej wielości oraz różnych poziomów rozwoju

Podejście strukturalne do praw człowieka jest także jasno wyrażone w Deklaracji o prawie do rozwoju, przyjętej w 1986 r. Dokument ten podkreśla wagę jednostki ludzkiej w procesie jej rozwoju, stanowiąc duży wkład do pojęciowego ogniwa między prawami człowieka a rozwojem. Deklaracja

może również służyć jako przewodnik dla tworzenia narodowych i międzynarodowych polityk.

Może być instrumentem:

- uwzględniania praw człowieka w procesie rozwoju
- uznania znaczenia czynnika ludzkiego w wysiłkach na rzecz rozwoju
- dostarczania politycznej, prawnej, społecznej i moralnej oraz racjonalnej podstawy dla współpracy rozwojowej
- dialogu praw człowieka pomiędzy państwami rozwiniętymi a rozwijającymi się

Stworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju dużej części społeczności międzynarodowej wymaga między innymi likwidacji naruszeń praw człowieka będących wynikiem kolonializmu, neokolonializmu czy dyskryminacji rasowej. (...) Zarówno Deklaracja Wiedeńska, jak i Program Działań, przyjęte na Światowej Konferencji Praw Człowieka w Wiedniu, stanowią, że rozwój ułatwia korzystanie ze wszystkich praw człowieka. Natomiast nie można powoływać się na brak rozwoju i tym samym usprawiedliwiać naruszania praw człowieka.

Prawo do środowiska

Narody Zjednoczone nie przyjęły dotychczas żadnego dokumentu o prawie człowieka do czystego i ekologicznie zrównoważonego środowiska. Zagadnienie ochrony środowiska naturalnego było przedmiotem obrad pierwszej światowej konferencji poświęconej środowisku człowieka, która odbyła się w Sztokholmie w 1972 r. Przyjęta przez jej uczestników Deklaracja wyróżnia dwa aspekty środowiska człowieka: środowisko naturalne i środowisko stworzone przez człowieka. Człowiek ma prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku, którego jakość pozwala na życie z godnością i w dobrobycie. Ludzie mają również obowiązek chronić środowisko dla przyszłych pokoleń.

Prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości

Pojęcie wspólnego dziedzictwa ludzkości zostało sformułowane w toku prac nad konwencją prawa morza. Pojęciem tym określono dno mórz i oceanów, leżące poza granicami jurysdykcji terytorialnej państw i to, co znajduje się pod tym dnem. Wszelkie prawa do zasobów tego obszaru przysłu-

gują całej ludzkości, w imieniu której występuje Organizacja Dna Morskiego. Obszar ten może być wykorzystywany jedynie w celach pokojowych. Za wspólne dziedzictwo ludzkości nie zostały do-tychczas uznane Antarktyka i przestrzeń kosmiczna. W 1972 r. UNESCO przyjęło Konwencję dotyczącą ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*). Państwa — strony Konwencji — mają obowiązek zapewnić ochronę i konserwację dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, położonego na ich terytorium oraz udostępnić je dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Źródło: UNIC Warsaw: http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/pcz_trzecia_generacja.php

Materiał pomocniczy nr 3

Ćwiczenie „Potrzeby / prawa / artykuły”

Przygotujcie wspólną listę podstawowych potrzeb dziecka, zapisując ją w pierwszej kolumnie ta-beli. Następnie przekształćcie wskazane potrzeby dziecka w prawa. Sporządźcie zestaw praw, które gwarantowałyby dziecku zaspokojenie potrzeb. Pamiętajcie, że kryterium utworzenia i zapisania jakiegoś prawa musi być możliwość jego zapewnienia i wyegzekwowania. Wpiszcie, który artykuł Konwencji zawiera dane prawo dziecka. Przedstawiciele zespołów odczytają listę wynikających z potrzeb praw dziecka, dodając informację o tym, które z zanotowanych potrzeb dziecka nie dały się przełożyć na prawa.

Tabela

Najważniejsze potrzeby dziecka, ważne dla jego pełnego rozwoju	Prawa, które mogą zagwarantować realizację tych potrzeb	Artykuł Konwencji o Prawach Dziecka zawierający dane prawo

Źródło: opracowanie własne.

Materiał pomocniczy nr 4

Podstawowe informacje o prawach dziecka

Istota praw dziecka

Każdemu dziecku przysługują prawa dziecka, tak jak każdemu dorosłemu przysługują prawa człowieka. Prawa dziecka są więc naturalną konsekwencją praw człowieka. Praw tych nikt nie może dziecko pozbawić.

Relacja państwo-dziecko

Prawa dziecka dotyczą relacji państwo-dziecko. Oznacza to, że państwo musi zapewnić dziecku możliwość korzystania z przysługujących mu praw, a wszystkie instytucje państwowe i ich przedstawiciele: np. policjanci, sędziowie, lekarze, nauczyciele, urzędnicy itp. muszą przestrzegać praw dziecka, bo tak stanowi prawo. Na przykład: jeżeli mówimy o prawie do prywatności, oznacza ono między innymi, że pielęgniarka nie może przekazywać danych o zdrowiu dziecka osobom nieupoważnionym; informacje o problemach z nauką powinny być przekazywane bezpośrednio rodzicom czy opiekunom dziecka, a nie podczas spotkania z innymi rodzicami. Prawo do wyrażania własnych poglądów w sprawach, które dotyczą dziecka, oznacza, że państwo powinno umożliwić dziecku swobodę wypowiedzi np. w postępowaniu przed sądem, gdy dochodzi do decyzji o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej, ale również na poziomie podejmowania decyzji lokalnych (np. gdzie powinien znajdować się plac zabaw, boisko).

Prawa dziecka a relacje z rodzicami

Prawa dziecka nie kolidują z prawem rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z ich wartościami i światopoglądem, chyba że dochodzi do sytuacji niebezpiecznych, groźnych dla dziecka lub niezgodnych z prawem: do zaniedbania, krzywdzenia, zmuszania do pracy zarobkowej, unikania obowiązku szkolnego itp. To najczęściej rodzice lub opiekunowie reprezentują dziecko przed organami państwa i jako pierwsi zgłaszają łamanie jego praw.

Czy znajomość praw dziecka wpływa na jego życie

Dziecko znające swoje prawa jest w stanie świadomie z nich korzystać. Zaczyna rozumieć, że jest traktowane przez państwo podmiotowo, a nie przedmiotowo; że ma prawa, które muszą być respektowane. To niezwykle ważne, bo w ten sposób budujemy społeczeństwo obywatelskie. Jednocześnie dziecko świadome swoich praw jest w stanie łatwiej obronić się przed przemocą, krzywdzeniem, dyskryminacją, bo wie, że ma do tego prawo i że są instytucje, które powinny mu pomóc.

Prawa a obowiązki

Prawa dziecka i obowiązki to dwie odrębne rzeczy. To, że dziecko ma prawa, nie zależy od tego, czy wykonuje swoje obowiązki, czy nie (choć powinno to robić). Wraz z przyjściem na świat każde dziecko nabywa prawa, na które nie trzeba zasłużyć, spełniając jakiegokolwiek wymagania.

Po raz pierwszy prawa dziecka zapisano w Deklaracji Genewskiej z 1924 r., jednak najważniejszym, kompleksowym dokumentem, określającym prawa dziecka jest **Konwencja o prawach dziecka**.

Źródło: *Geneza praw dziecka*, UNICEF: <http://www.unicef.pl/prawa-dziecka/geneza-praw-dziecka>

Material pomocniczy nr 5

Przestrzeganie praw dziecka — problemy i postulaty

Przedstawcie listę pięciu najważniejszych problemów związanych z przestrzeganiem praw dziecka. Wskażcie, który artykuł Konwencji o Prawach Dziecka został naruszony i jakie są tego przyczyny. Zastanówcie się, co można zrobić, aby doprowadzić do poprawy sytuacji i sformułujcie postulaty, skierowane do podmiotów, które mogą doprowadzić do zmian. Uzupełnijcie tabelę i zaprezentujcie wyniki pracy.

Tabela

Obserwowane problemy możliwe naruszenia	Artykuł KoPD, który może być naruszony	Przyczyny naruszeń	Postulaty pod adresem podmiotów mogących wpłynąć na poprawę sytuacji
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

Źródło: opracowanie własne.

Materiał pomocniczy nr 6

Prawa dziecka w Polsce — lista problemów

Prawo do życia i zdrowia:

- niewystarczająca dostępność do lekarzy specjalistów, w tym do opieki pediatrycznej, niedostateczna opieka medyczna w szkołach
- niedostateczna opieka stomatologiczna
- samobójstwa dzieci

Prawo do wychowania w rodzinie:

- egzekucja prawa do kontaktu z obojgiem rodziców
- brak systemu wsparcia i pomocy rodzinom dysfunkcyjnym
- brak zintegrowanego systemu opieki nad dzieckiem
- realizacja procedur adopcyjnych
- konieczność przeciwdziałania negatywnym skutkom migracji rodziców

Prawo do godziwych warunków socjalnych

- zamrożenie progów dochodowych
- problem biedy wśród dzieci
- ograniczenie zasady powszechności w ulgach podatkowych dla rodzin
- zapewnienie środków utrzymania dzieciom w trakcie postępowania o ustanowienie rodziny zastępczej

Prawo do nauki

- system opieki nad dzieckiem do lat 3
- utrudniony dostęp do edukacji przedszkolnej
- ograniczenia prawa do bezpłatnej nauki

Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem

- brak spójnego systemu przeciwdziałania przemocy, koordynacji działań i współpracy instytucji i organizacji, zajmujących się problemem przemocy
- brak w ustawodawstwie jednoznacznego zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci
- brak systemowych rozwiązań, zwiększających ochronę przed pedofilską recydywą
- przewlekłość postępowań sądowych

Prawa dzieci z niepełnosprawnością

- dostęp dzieci z niepełnosprawnością do szkół i placówek oświatowych
- mała liczba adopcji dzieci z niepełnosprawnością
- zwiększenie dostępu do dóbr kultury dla dzieci niewidomych i niesłyszących

Źródło: *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2009 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, Warszawa 2010.

Materiał pomocniczy nr 7

Sytuacja dzieci na świecie — problemy i wyzwania

Postęp w zakresie prawa do życia i rozwoju

- Roczna liczba zgonów dzieci poniżej 5. roku życia na całym świecie spadła z 12,5 mln w roku 1990 do poniżej 9 mln w roku 2008.
- Wyłączne karmienie piersią niemowląt poniżej 6. miesiąca życia wzrosło we wszystkich regionach, z wyjątkiem jednego.
- Uzupełnianie mikroelementów, zapewniające pełną ochronę dzieci w regionach rozwijających się, dzięki dwóm dawkom witaminy A, wzrosło od 1999 r. z 16% do 62%.
- Rutynowe szczepienie trzema dawkami szczepionki DPT3 wzrosło z 75% w 1990 r. do 81% w 2007 r.
- Szczepionki ratują miliony istnień ludzkich i przyczyniły się do zmniejszenia liczby zgonów na skutek odry o 74% od 2000 r.
- Profilaktyka malarii — wykorzystanie moskitier nasączonych środkami owadobójczymi dla dzieci poniżej 5. roku życia — wzrosło w Afryce Subsaharyjskiej znacząco od 2000 r.
- Występowanie HIV zmniejszyło się od 2000 r. wśród dziewcząt i kobiet w wieku 15–24 lat, korzystających z poradni dla kobiet w ciąży, w 14 z 17 krajów dysponujących danymi wystarczającymi do określenia tendencji.
- Leczenie HIV w przypadku dzieci poniżej 15. roku życia znacząco spadło, najbardziej w Afryce Subsaharyjskiej.
- Ponad 1,6 mld osób uzyskało dostęp do lepszej jakości wody w latach 1990–2006.
- Liczba dzieci, które nie uczęszczają do szkoły zmniejszyła się z 115 mln w 2002 r. do 101 mln w 2007 r.
- Wskaźnik promocji do ostatniej klasy szkoły podstawowej w krajach rozwijających się wynosił w latach 2000–2007 ponad 90%.
- Równość płci w szkołach ulega poprawie — wskaźnik równości płci w większości regionów rozwijających się wynosi 96% lub więcej.

Wyzwania w zakresie życia i rozwoju

- 2,5 mld osób wciąż nie ma dostępu do właściwych warunków sanitarnych.
- 1 mld dzieci jest wciąż pozbawionych jednego lub większej liczby świadczeń niezbędnych do życia i rozwoju.
- 148 mln dzieci w wieku poniżej 5. roku życia w regionach rozwijających się ma zbyt niską wagę na swój wiek.
- 101 mln dzieci nie uczęszcza do szkoły podstawowej, przy czym większość z nich to dziewczęta.
- 37 mln niemowląt nie otrzymuje soli jodowanej jako ochrony przeciwko niedoborowi jodu.
- 22 mln niemowląt nie przechodzi rutynowych szczepień w celu ochrony przed chorobami
- 19 mln niemowląt w krajach rozwijających się rodzi się z niską wagą urodzeniową.
- 8,8 mln dzieci na całym świecie zmarło w 2008 r. przed ukończeniem 5. roku życia.
- 4 mln noworodków na całym świecie umiera w 1. miesiącu życia.
- 4 mln dzieci poniżej 5. roku życia umiera każdego roku z trzech powodów: biegunki, malarii i zapalenia płuc.
- 2 mln dzieci na całym świecie poniżej 15 roku życia żyje z HIV.
- ponad 500 000 kobiet umiera każdego roku z powodu komplikacji okołoporodowych.

Problemy związane z różnicami

- Śmiertelność dzieci wśród rodzin ubogich jest 1,9 razy wyższa, niż wśród zamożnych w ponad połowie z 90 krajów, dysponujących wystarczającymi danymi do dokonania oceny.
- Niedowaga w krajach rozwijających się jest dwukrotnie bardziej prawdopodobna u biednych dzieci poniżej 5. roku życia, niż u zamożnych.
- Instalacje wody pitnej są dwukrotnie bardziej dostępne dla gospodarstw domowych w miastach niż na obszarach wiejskich.
- Właściwe instalacje sanitarne są prawie dwukrotnie bardziej dostępne dla mieszkańców miast, niż mieszkańców terenów wiejskich w krajach rozwijających się.

- Występowanie HIV wśród młodych kobiet w Afryce Wschodniej i Południowej jest trzy razy wyższe, niż wśród młodych mężczyzn.
- Pełna wiedza o HIV wśród młodych mężczyzn w Azji Południowej występuje dwukrotnie częściej, niż wśród młodych kobiet.
- Umiejętność pisania i czytania wśród młodych mężczyzn jest 1,2 razy wyższa, niż wśród młodych kobiet w najmniej rozwiniętych krajach.
- Wskaźnik uczęszczania do szkoły ponadpodstawowej w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach w przypadku chłopców jest o 6 punktów procentowych niższy, niż w przypadków dziewcząt.
- Liczba małżeństw wśród młodych kobiet żyjących na obszarach wiejskich w krajach rozwijających się jest dwukrotnie wyższa, niż w przypadku kobiet z miast.
- Liczba rejestracji urodzeń jest blisko dwukrotnie wyższa w przypadku dzieci urodzonych w mieście w stosunku do dzieci urodzonych na obszarach wiejskich.
- Wskaźnik obecności wykwalifikowanego personelu medycznego przy porodzie jest dwukrotnie wyższy wśród kobiet z najbogatszych, niż wśród kobiet z najbiedniejszych krajów rozwijających się.
- Ryzyko śmierci matki przy lub krótko po porodzie jest 300 razy większe w przypadku kobiet żyjących w najgorzej rozwiniętych krajach w stosunku do tych z krajów bardziej uprzemysłowionych.

Problemy ochrony

- 500 mln — 1,5 mld dzieci zostało dotkniętych przemocą.
- 150 mln dzieci w wieku 5–14 lat jest wykorzystywanych do pracy.
- 70 mln kobiet i dziewcząt w 29 krajach doświadczyło obrzezania.
- 64 mln kobiet w wieku 20–24 lat w krajach rozwijających się podaje, że wyszły za mąż przed ukończeniem 18. roku życia.
- 51 mln dzieci nie jest rejestrowanych po urodzeniu.
- 18 mln dzieci doświadcza skutków wysiedlenia.
- 14 mln młodych matek to kobiety w wieku 15–19 lat.

- 1,2 mln dzieci każdego roku jest ofiarą handlu dziećmi (dane z 2000 r.).
- ponad 1 mln dzieci jest zatrzymywanych na skutek postępowań, prowadzonych przez wymiar sprawiedliwości.

Źródło: UNICEF, www.unicef.pl

Materiał pomocniczy nr 8

Prawa człowieka w podstawie programowej

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. Nr 4 z dn. 6.01.2009, poz. 17)

(fragmenty)

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego

15. Wychowanie rodzinne, obywatelskie i patriotyczne.

Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

5) wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych

W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji.

II. Treści nauczania — wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej

5. Edukacja społeczna. Uczeń kończący klasę III:

4) jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa

5) zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach

HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO

II etap edukacyjny: klasy IV-VI

Treści nauczania — wymagania szczegółowe

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, w czym wyraża się odmienność i неповtarzalność każdego człowieka
 - 5) charakteryzuje społeczność szkolną, z uwzględnieniem swoich praw i obowiązków
 - 8) wyjaśnia, w czym przejawia się uprzejmość i tolerancja
4. Państwo. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, w czym wyraża się demokratyczny charakter państwa polskiego, używając pojęć: wolne wybory, wolność słowa, wolne media, konstytucja
 - 3) podaje przykłady praw i obowiązków obywateli Rzeczypospolitej Polskiej
 - 4) omawia wybrane prawa dziecka i podaje, gdzie można się zwrócić, gdy są one łamane

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

III etap edukacyjny

Treści nauczania — wymagania szczegółowe

2. Życie społeczne. Uczeń:
 - 3) charakteryzuje życie szkolnej społeczności, w tym rolę samorządu uczniowskiego; wyjaśnia, na czym polega przestrzeganie praw ucznia
 - 5) wyjaśnia, jak tworzą się podziały w grupie i w społeczeństwie (np. na „swoich” i „obcych”), i podaje możliwe sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji

8. Naród i mniejszości narodowe. Uczeń:

3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa; na podstawie samodzielnie zebranych materiałów charakteryzuje jedną z tych grup (jej historię, kulturę, obecną sytuację)

10. Państwo i władza demokratyczna. Uczeń:

2) wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym

3) wyjaśnia zasady: większości, pluralizmu i poszanowania praw mniejszości w państwie demokratycznym

6) wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji

11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. Uczeń:

3) korzystając z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte

21. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:

1) przedstawia prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny — zakres podstawowy

Cele kształcenia — wymagania ogólne

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony.

Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.

Treści nauczania — wymagania szczegółowe

5. Prawa człowieka. Uczeń:

- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane
- 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
- 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka
- 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie
- 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności
- 6) wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami

6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:

- 1) przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w Polsce
- 2) opisuje sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka; pisze prośbę skargę do jednego z nich (według wzoru)
- 3) uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu
- 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe brońące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów)
- 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji

6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić

IV etap edukacyjny — zakres rozszerzony

Cele kształcenia — wymagania ogólne

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych podmiotów życia publicznego; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń w życiu społecznym i politycznym; przedstawia prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej; rozumie znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela oraz rozpoznaje przypadki ich łamania.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 4 z dn.6.01.2009, poz.17).

Materiał pomocniczy nr 9

Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole

10 grudnia 2008 r. świętowaliśmy 60. rocznicę proklamowania Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Pomimo upływu czasu jej zapisy nie straciły na aktualności. Powszechna Deklaracja pozostaje najważniejszym i podstawowym dokumentem zawierającym kanon praw człowieka, a także — jak podaje Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie — „przyczyniła się do powstania ponad 60 instrumentów w zakresie praw człowieka, które wspólnie wyznaczają międzynarodowy standard praw człowieka”.

Według jej twórców Deklaracja miała być „rozpowszechniana, pokazywana, czytana i objaśniana przede wszystkim w **szkołach** i innych instytucjach oświatowych, wszędzie, bez względu na status polityczny kraju lub terytorium”. Jedną z autorek Deklaracji, przewodnicząca Komisji Praw Człowieka ONZ w latach 1947–1951, Eleonora Roosevelt pisała: „Gdzie tak naprawdę zaczynają się

powszechne prawa człowieka? Niedaleko domu — tak blisko, że nie widać tego na żadnej mapie świata. Jest to świat pojedynczego człowieka, okolica, w której mieszka: **szkoła**, czy uniwersytet, na który uczęszcza, fabryka, gospodarstwo czy biuro, w którym pracuje. W takich miejscach każdy mężczyzna, każda kobieta i dziecko potrzebują równych praw, równych szans i godnego życia bez dyskryminacji. Jeżeli prawa człowieka nie będą tam respektowane, nie będą miały też znaczenia nigdzie indziej.”

Tak więc szkołę jako instytucję, w której prawa człowieka są czytane i objaśniane, ale przede wszystkim respektowane, widzieli już twórcy dokumentu, którego rocznicę powstania świętowaliśmy w 2008 r. Określili oni także podstawowe komponenty edukacji na rzecz praw człowieka: należy je czytać i objaśniać, czyli przekazywać wiedzę, ale przede wszystkim respektować, czyli tworzyć środowisko, w którym są one przestrzegane, w którym stają się codziennie doświadczaną rzeczywistością, a nie deklarowaną ideą.

Edukacja na rzecz praw człowieka to stały element pracy szkoły. W preambule Ustawy o systemie oświaty czytamy: „Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa, (...) kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka”. Jeśli polska oświata kieruje się zasadami zawartymi w wymienionych dokumentach, zawierających katalogi praw człowieka, to treść tych dokumentów nie może być obca nauczycielom. Winni oni znać ich zawartość, ale przede wszystkim czuć „ducha” tych dokumentów, rozumieć wartości, które legły u ich podstawy.

Pomocą nauczycielom, zastanawiającym się nad tym, jak prowadzić edukację na rzecz praw człowieka w szkołach, służyć może Zalecenie Nr 85 (7) Komitetu Ministrów Rady Europy o nauczaniu i pobieraniu nauki w zakresie praw człowieka w szkołach. Stwierdza się w nim m.in.: „(...) szkoły tworzą wspólnoty, które mogą i powinny być przykładem poszanowania godności jednostki i różnic, tolerancji i równości szans”; „zrozumienie i nabycie doświadczenia w zakresie praw człowieka stanowi ważny element przygotowania wszystkich młodych ludzi do życia w demokratycznym i pluralistycznym społeczeństwie”, a także: „Koncepcje związane z prawami człowieka mogą i po-

winy być przyswajane od najmłodszych lat”, „Demokracja jest poznawana najlepiej w warunkach demokratycznych, w których zachęca się do udziału, w których można szczerze wypowiadać się i dyskutować na temat poglądów, w których swoboda wypowiedzi uczniów i nauczycieli jest zagwarantowana i w których panuje uczciwość i sprawiedliwość (...)”.

To komplet gotowych wskazań, z których warto skorzystać.

W ramach ONZ (Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka, Rezolucja Praw Człowieka 2005/61) powstał Światowy Program Edukacji na temat praw człowieka, który akcentuje podobne kwestie, co Zalecenie Nr 85, zwraca uwagę, że: „edukacja o prawach człowieka jest niezbędna w realizacji praw człowieka i fundamentalnych wolności i znacznie przyczynia się do promowania równości, zapobieganiu konfliktom i naruszeniom praw człowieka, a także wzmaga uczestnictwo i procesy demokratyczne, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozwój społeczeństw, w których wszystkie istoty żywe są jednakowo traktowane, respektowane bez dyskryminacji albo innego różniczenia (...)” Czytamy tam również, że „edukacja o prawach człowieka jest procesem długotrwałym, poprzez który każdy uczy się tolerancji i respektowania godności innych, jak i poznaje środki i metody zapewniające wzajemne respektowanie we wszystkich społecznościach.”

Edukacja na rzecz praw człowieka to programy i zajęcia edukacyjne, które skupiają się na promowaniu równości w godności ludzkiej, w połączeniu z programami promującymi edukację międzykulturową, uczestnictwo i wzmocnienie pozycji mniejszości.

Prowadząc w szkołach edukację na rzecz praw człowieka przekazujemy uczniom wiedzę, kształcimy umiejętności i kształtujemy postawy.

Przekazując wiedzę, koncentrujemy się na takich zagadnieniach jak :

- kluczowe pojęcia związane ze współczesną koncepcją praw człowieka takie jak: godność, wolność, równość, demokracja, solidarność, prawa, obowiązki, niedyskryminacja,
- rola praw człowieka w życiu jednostki i społeczeństw
- rozróżnienie między prawami obywatelskimi i politycznymi, a socjalnymi i ekonomicznymi
- podstawowe dokumenty zawierające prawa człowieka
- źródła religijne, moralne i prawne legitymizujące prawa człowieka

- instrumenty i systemy ochrony
- NGO działające na rzecz praw człowieka

Umiejętności, które winny być kształcone w ramach edukacji o prawach człowieka to:

- aktywne słuchanie i komunikacja, umiejętność wysłuchiwanie różnych stanowisk w celu występowania w obronie własnych praw i praw innych ludzi
- krytyczne myślenie, wyszukiwanie informacji i krytyczna ocena faktów
- uświadamianie sobie własnych uprzedzeń
- umiejętność współpracy i rozwiązywania konfliktów
- umiejętność działania na rzecz promowania i ochrony praw człowieka, w skali lokalnej i globalnej

Postawy, które chcemy kształtować u naszych uczniów, to:

- poczucie odpowiedzialności za swoje czyny, zaangażowanie w rozwój osobisty i przemiany społeczne
- ciekawość, otwarty umysł i docenianie różnorodności
- empatia i solidarność z innymi oraz wspieranie tych, których prawa człowieka są zagrożone
- poczucie godności ludzkiej, poczucie własnej wartości i wartości innych, bez względu na różnice społeczne, kulturowe, językowe czy religijne
- poczucie sprawiedliwości, chęć pracy na rzecz ideałów wolności, równości i szacunku dla różnorodności

Prawa człowieka nie są nauczane w ramach jednego przedmiotu. Najlepiej byłoby, gdyby przenikały one cały proces dydaktyczny i stanowiły część codziennego doświadczenia ucznia. Szkoła winna być miejscem nauczania, ale przede wszystkim „praktykowania” praw człowieka. Może to zapewnić spójny i realizowany przez wszystkich nauczycieli szkolny program wychowawczy. Jeśli są w nim cele związane z wartościami, na których opiera się koncepcja praw człowieka — wolność, godność i równość, to cele te mogą stać się inspiracją do pracy wszystkich wychowawców. Te właśnie cele mogą stać się podstawą sporządzenia planów pracy wychowawców klas .

Wiem, rozumiem, działam – edukacja rozwojowa w polskiej szkole

Szkoła może zaplanować działania, które zainteresują wszystkich uczniów, a dobrze byłoby, gdyby włączeni w nie zostali także rodzice i środowisko lokalne. Prawa człowieka mogą być tematem konkursów, projektów edukacyjnych, dni, tygodni, kampanii czy ogólnoszkolnych akcji. Przede wszystkim jednak szkoła to mała społeczność, w której uczeń może doświadczyć, że jego prawa są szanowane, a on jest ich pełnoprawnym podmiotem. Może wyrażać swoje zdanie, współrzędzić i wpływać na kształt wspólnoty, w której funkcjonuje. Doświadczenie to może ponieść w swoje dorosłe życie i pomoże mu ono stać się aktywnym i świadomym obywatelem swojego kraju.

Źródło: Marzena Rafalska, *Edukacja na rzecz praw człowieka w szkole*, w: *Prawa człowieka w realizacji podstawy programowej, materiały pokonferencyjne*, Łomża 2008.